

Jurij SZWEDA

Lwowski Uniwersytet Narodowy im. Iwana Franki

shveda@ukr.net

PARTIE POLITYCZNE I SYSTEM PARTYJNY UKRAINY: PROBLEMY KSZTAŁTOWANIA SIĘ W WARUNKACH TWORZENIA PAŃSTWA ORAZ TRANSFORMACJI SPOŁECZNEJ

ABSTRACT Political parties and party system of Ukraine: problems of formation in the conditions of state building and social transition

Political parties are known to play a profound role in the formation and functioning of the political system of a state. In the countries that are experiencing social transformations their place and role are a bit different from those they hold in the countries with a developed democracy. Since independence proclamation (1991) Ukraine has been in a state of public transition: from the Soviet totalitarianism with a communist single-party to a liberal pluralism. However, this way is rather complicated and ambiguous. The process of social transformation in Ukraine is complicated by the fact that it takes place simultaneously with the process of state building and setting the stages of sovereign statehood. The aim of this study is to analyze the peculiarities of political parties and party system establishment in Ukraine under the conditions of social transformation and state building.

Słowa kluczowe: system partyjny, zatomizowany (wielopartyjny) system, system partyjny umiarkowanego pluralizmu, ekstremalny (spolaryzowany) system partyjny, dominacja polityczna

Key words: party system, atomized (multiparty) party system, party system of moderate pluralism, extreme (polarized) party system, political domination

PARTIE POLITYCZNE UKRAINY

Klasyk współczesnej teorii partii politycznych M. Duverger słusznie zauważył, że charakter stosunków między partią i władzą zależy w znacznej mierze od samych partii, ich siły, pochodzenia, struktury, demokracji wewnątrzpartyjnej, rodzaju przywództwa itd.

Mimo znacznej liczby rozmaitych definicji partii politycznej definicja, która została zaproponowana jeszcze w 1966 r. przez M. Weinerja i J. LaPalombarę, jest w politologii nadal uważana za klasyczną. Definicja ta za partię polityczną uznaje organizację, *która 1) jest zdolna do życia, czyli średnia długość jej życia politycznego jest większa od długości życia jej kierownictwa; 2) jest dobrze zorganizowana, utrzymuje regularne i wszechstronne kontakty z innymi organizacjami kraju; 3) prezentuje zdecydowane dążenie kierowników szczebla krajowego i lokalnego do wzięcia w swoje ręce władzy i sprawowania jej, a nie tylko wpływania na nią; 4) ma chęć uzyskania poparcia narodu na drodze wyborów lub w jakiś inny sposób*¹. Wychodząc od danej definicji, można stwierdzić, że współczesne partie ukraińskie nie odpowiadają wskazanym kryteriom.

Wśród partii politycznych Ukrainy jest bardzo mało takich, które mają wyraźną i zrozumiałą ideologię. Często można obserwować niezgodność między nazwą, programem i działalnością partii. Rozpowszechnione jest przechodzenie polityków ukraińskich z jednej partii do drugiej (czasami także do takich o przeciwstawnej ideologii).

Partie polityczne Ukrainy to struktury typu przywódczego. Właśnie na sympatiach (antypatiach) do partyjnych liderów kształtuje się stosunek przeciętnego Ukraińca do partii w ogóle. Wiara w liderów politycznych jest określona przez dominujący typ kultury politycznej, podczas gdy – zgodnie z trafnym określeniem M. Duvergera – ideologie partyjne upodabniają się do religii, wnosząc do polityki znaczną dozę irracjonalności (wiary).

Przy proporcjonalnym systemie wyborczym z zamkniętymi listami kandydatów wyborcy nie wpływają na ich układanie. Niewielki wpływ na układanie listy partyjnej mają także sami członkowie partii politycznej. Wskutek tego kontakt między wyborcami i partią jest dość umowny. Podważa to zaufanie zarówno do samej partii, jak i do organów przez nią formowanych.

Analiza dynamiki kształtowania partii politycznych Ukrainy wskazuje na wyraźną tendencję do szybkiego wzrostu ich liczebności przed wyborami parlamentarnymi. Tak np. w 1997 r. powstało 10 partii politycznych, w 2001 r. – 11, w 2005 r. – 24². Po porażce niewiele z nich „dożywa” do następnych wyborów.

Wśród współczesnych partii politycznych istnieje nie więcej niż 20, które samodzielnie albo w składzie bloku partii brały udział przynajmniej w trzech wyborach parlamentarnych. Nowa redakcja Ustawy Ukrainy „O wyborach deputowanych ludowych

¹ J. LaPalombara, M. Weiner, *The Origin and Development of Parties*, [w:] *Political Parties and Political Development*, red. ciż, Princeton 1996, s. 233.

² *Реєстр політичних партій в Україні*, [online] <http://www.minjust.gov.ua/parties>.

Ukrainy”, która zabroniła partyjnym blokom brać udział w wyborach, jeszcze bardziej zmniejszyła ich liczebność.

W działalności partii politycznych szeroko rozpowszechnione jest zjawisko tzw. „re-brandingu partii”, kiedy aby zapewnić uczestnictwo partii w wyborach parlamentarnych, nie są tworzone nowe partie polityczne, lecz buduje się „nowe” w oparciu o już istniejące na drodze zmiany ich nazwy i kierownictwa (dokładniej rzecz biorąc: właściciela). Jaskrawym tego przykładem jest partia S. Tihipki Silna Ukraina czy N. Korolewskiej Ukraina – naprzód! Po zakończeniu wyborów parlamentarnych zainteresowanie nimi zazwyczaj znika i przestają one istnieć lub istnieją nadal w tzw. „zamrożonej” postaci.

Przekształcenie partii politycznych Ukrainy w „maszynki do głosowania” nie daje im szansy na pełnowartościowy rozwój własnej struktury organizacyjnej, przekształcając je w rzeczywistości w wirtualne słabo zideologizowane zrzeszenia.

Bardziej niż dziwnie (z ideologicznego punktu widzenia) wyglądają różnego rodzaju sojusze (koalicje), które często jednoczą przedstawicieli różnych (nawet ideologicznie biegunowo różnych) sił politycznych, np. partię dużego kapitału, czyli Partię Regionów (PR), i Komunistyczną Partię Ukrainy (KPU). To pokazuje, że ideologiczna podstawa działalności partii politycznych ma znaczenie raczej technologiczne aniżeli treściowe.

Zdecydowana większość partii politycznych na Ukrainie ma znikomą liczebność i słabo rozwiniętą strukturę organizacyjną. Według poszczególnych badań tylko od miliona do półtora miliona Ukraińców (4-5% dorosłej ludności Ukrainy) należy do rozmaitych partii politycznych³.

Według danych Ministerstwa Sprawiedliwości Ukrainy tylko 31% ogólnej liczby zarejestrowanych partii miało swoje struktury organizacyjne we wszystkich regionach Ukrainy, 50% – miało zarejestrowane regionalne struktury partyjne i jeszcze prawie 5% – struktury partyjne w mniej niż połowie regionów Ukrainy, 14,3% – nie miało w ogóle zarejestrowanych struktur partyjnych w żadnym regionie Ukrainy. Z chwilą wprowadzania w 2006 r. proporcjonalnej ordynacji wyborczej ukraińskie partie polityczne w ogóle straciły zainteresowanie rozwojem swojej struktury organizacyjnej na poziomie lokalnym⁴.

Tak więc istniejący system reprezentacji partyjnej jest korzystny dla tych partii politycznych, które nie posiadają rozwiniętej struktury organizacyjnej, lecz mają środki finansowe na przeprowadzenie potężnej ogólnonarodowej kampanii reklamowej lub dysponują wpływami w poszczególnych regionach (wybory parlamentarne 2006 r. w sposób przekonujący wykazały regionalny charakter poparcia partii politycznych). W dodatku znaczna część miejscowych struktur partii politycznych jest fikcyjna, zapisana tylko dla przeprowadzenia procedury oficjalnej rejestracji partii.

Kontrola Ministerstwa Sprawiedliwości Ukrainy ujawniła w działalności ukraińskich partii politycznych wiele przypadków łamania prawa, wśród nich m.in. nieobec-

³ Ю. Якименко, *Громадська думка як фактор еволюції партійної системи України*, Центр Разумкова, 2001, [online] http://www.uceps.org/upload/yakymenko_parties_public_op.pdf.

⁴ *Політичні партії в Україні. Інформаційно-довідкове видання*, red. М. Рябець і in., Київ 2006, s. 18.

ność partii pod wskazanym prawnym adresem i brak miejscowych organizacji partyjnych w większości obwodów Ukrainy (wymóg prawa konieczny dla rejestracji partii politycznych). Skutkiem tego Sąd Najwyższy Ukrainy anulował rejestrację dwudziestu ośmiu partii politycznych. W 2008 r. Ministerstwo Sprawiedliwości wystosowało upomnienie do czterech partii politycznych, a w 2009 r. upomnienia otrzymało aż dwadzieścia partii⁵.

W warunkach ograniczonej bazy członkowskiej, niskiego poziomu poparcia i braku państwowego finansowania partie polityczne Ukrainy pozostały faktycznie bez niezbędnych do funkcjonowania środków, co obiektywnie rzecz biorąc, popychało je do „współpracy” z kapitałem. W tej sytuacji partie Ukrainy bardzo szybko znalazły się „na utrzymaniu” odpowiednich grup finansowo-przemysłowych (GFP).

Brak transparentności finansowania politycznego doprowadza *de facto* do unii sił politycznych z przedstawicielami szarej strefy, a nawet kryminalnego biznesu, co z kolei podważa sam fundament transformacji demokratycznych na Ukrainie. Z drugiej strony, uzyskując w ten sposób dostęp do władzy, siły polityczne otrzymują dostęp do źródeł nielegalnych dochodów i „brudnych” pieniędzy.

Taka sytuacja świadczy o tym, że mechanizm kształtowania wyższych przedstawicielskich organów państwa jest w znacznej mierze określany nie przez interesy społeczne, a przez poziom ich wsparcia finansowego. Świadczą o tym wyraźnie również wyniki badań opinii publicznej. Według wyników sondażu eksperckiego przeprowadzonego w 2009 r. przez Centrum im. O. Razumkowa 95,7% badanych w odpowiedzi na pytanie: „W jakim stopniu deputowani ludowi Ukrainy bronią interesów...?” wymienia obronę interesów dużego kapitału, a 87% – szarej strefy biznesowej⁶.

Według danych ogólnonarodowego badania socjologicznego przeprowadzonego przez Centrum im. O. Razumkowa 39,3% respondentów uważa, że cała działalność partii politycznych jest skorumpowana, 72,9% respondentów wymienia brak deklaracji o źródłach finansowania jako przejaw korupcji politycznej w ramach finansowania kampanii wyborczej partii politycznych, a 72,5% respondentów uważa za taki przejaw kupowanie miejsc na listach wyborczych partii⁷. Tak więc kardynalnemu zdeformowaniu ulega zasadnicza funkcja społeczna partii – agregacja i artykulacja na poziomie politycznym najważniejszych interesów społeczeństwa.

W zaistniałej obecnie na Ukrainie sytuacji chodzi raczej o obsługiwane przez partie polityczne interesów swoich finansowych darczyńców, a nie interesów społecznych, o przekształcenie partii w „przedsiębiorstwa polityczne”. A to już podważa same podstawy demokracji przedstawicielskiej i jest głównym źródłem zagrożenia dla bezpieczeństwa narodowego Ukrainy.

⁵ Україна. Національний звіт щодо законодавства і регулювання діяльності політичних партій, red. Д. Ковриженко, [online] http://parlament.org.ua/upload/docs/Final%20Country%20Report%20Ukraine%20-%20ukrainian_.pdf.

⁶ Політична корупція: специфіка, масштаби і шляхи протидії в оцінках експертів, „Національна безпека і оборона” 2009, nr 7, s. 48.

⁷ Тамże, s. 51-56.

SYSTEM PARTYJNY UKRAINY

Realia polityczne ostatniego czasu i wpływ na nie partii politycznych w sposób przekonujący świadczą o przejściu Ukrainy od wielopartyjności do systemu wielopartyjnego, którego konfiguracja stale się zmienia. Posługując się przy tym ogólnie przyjętą klasyfikacją systemów partyjnych G. Sartoriego⁸, można wydzielić kilka etapów ewolucji systemu partyjnego Ukrainy. I etap – system zatowiszowany (wielopartyjny) (1990-1998), II etap – system partyjny ekstremalnego (spolaryzowanego) pluralizmu (1998-2006), III etap – system partyjny umiarkowanego pluralizmu (2006-2010), IV etap – system partyjny ekstremalnego (spolaryzowanego) pluralizmu z elementami dominacji (2010-2014).

SYSTEM ZATOMIZOWANY (WIELOPARTYJNY)

Analizując historię kształtowania wielopartyjności na Ukrainie, można dostrzec, że powstanie politycznych klubów, związków, stowarzyszeń i ruchów chronologicznie poprzedzało powstanie partii politycznych. Tak np. w okresie od 1987 r. do 1989 r. na Ukrainie pojawiło się 125 klubów społeczno-politycznych, ugrupowań i zrzeszeń. Jesienią 1989 r. na Ukrainie po raz pierwszy zadeklarowano zamiar stworzenia Partii Zielonych Ukrainy (PZU). Jednakże – mimo zamiarów – ekologiczny ruch Ukrainy nie zdołał zorganizować się w partię polityczną (Partia Zielonych została utworzona dopiero jesienią 1990 r.)⁹.

Powstanie pierwszych elementów wielopartyjności na Ukrainie w latach 80. i 90. XX w. było uwarunkowane przede wszystkim czynnikami społeczno-ekonomicznymi i politycznymi, które ukształtowały się wówczas na Ukrainie. Chodzi o kryzysową sytuację społeczeństwa, brak umiejętności elity rządzącej, by zaproponować drogi wyjścia z kryzysu, a także fakt, że społeczeństwo dostrzegało konieczność odsunięcia jej od władzy. Dlatego też nie ma nic dziwnego w tym, że istotny wpływ na kształtowanie się partii politycznych Ukrainy miały wybory do parlamentu ukraińskiego (Rady Najwyższej Ukrainy), które odbyły się w marcu 1990 r.

W związku z tym od 1989 r. do marca 1990 r. zaistniało dwadzieścia ogólnonarodowych partii politycznych i kolejnych dziesięć z organami kierowniczymi znajdującymi się poza granicami Ukrainy. Według stanu na 1 stycznia 1992 r. oficjalny status (bez KPU, która została zakazana po sierpniowym puczu i zarejestrowana 22 lipca 1992 r.) miało jedenaście partii i 189 organizacji społecznych¹⁰.

Taki związek czasowy procesu formowania się partii z wyborami parlamentarnymi świadczy o pragmatyzmie ukraińskich polityków. W partiach upatrywali oni bardzo efektywne instrumenty walki o władzę, w porównaniu z ruchami społecznymi i zrze-

⁸ G. Sartori, *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge 1976.

⁹ А. Романюк, Ю. Шведа, *Партії та електоральна політика*, Львів 2005, s. 227.

¹⁰ Ю. Шведа, *Партії та партійна система України*, Львів 2001, s. 16.

szeniami bowiem partie były bardziej zorganizowane i ustrukturyzowane, miały odpowiednią orientację ideologiczną, jakościowo bardziej jednorodny skład członków, a także konkretne cele i zadania swojej działalności. Dlatego też logika rozwoju nieformalnych społeczno-politycznych ruchów i zrzeszeń w warunkach demokratyzacji „popychała” je do transformacji w partie polityczne.

Największy wpływ na kształtowanie pluralizmu politycznego na Ukrainie miało stworzenie Ludowego Ruchu Ukrainy (NRU), którego zjazd założycielski odbył się 8-10 września 1989 r.¹¹ Na początkowym etapie działalności NRU udało się zjednoczyć ludzi o różnorodnych poglądach politycznych – od komunistów-reformatorów po członków organizacji obrony praw człowieka, organizacji ekologicznych, kulturalno-oświatowych i innych. Był to okres konsolidowania organizacji społeczno-politycznych, grup i poszczególnych osób na gruncie konieczności walki o narodowe, duchowe, ekonomiczne i polityczne odrodzenie Ukrainy. Stworzenie i działalność NRU wykazały, że w sferze politycznej nastąpił koniec monopolu KPZR. Równocześnie od momentu powstania NRU w jego strukturach współistniały rozmaite kierunki polityczne, zjednoczone ideą odrodzenia narodowego i antykomunizmu, co położyło fundament pod tworzenie się w przyszłości na jego bazie nowych partii politycznych.

Tak więc doświadczenie kształtowania się systemu wielopartyjnego na Ukrainie jeszcze raz potwierdziło zasadność dwuetapowego schematu przejścia od totalitaryzmu do demokracji: w pierwszym etapie ma miejsce zjednoczenie wszystkich ważniejszych grup w celu walki z reżimem komunistycznym, a w drugim – dyferencjacja ruchu na rozmaite siły polityczne oraz prawdziwa polityczna dyskusja i konkurencja między nimi, charakterystyczna dla systemu pluralistycznego. Potwierdza to poprawność procesu budowy systemu partyjnego na Ukrainie.

W warunkach braku rozwiniętej struktury organizacyjnej i dostatecznej liczby przygotowanych kandydatów na deputowanych młode i podzielone partie polityczne znalazły się w przededniu wyborów parlamentarnych 1994 r., przeprowadzanych na podstawie większościowej ordynacji wyborczej, w dość trudnej sytuacji. Procedura wyśuwania kandydatów była niezwykle uciążliwa. Przewyciężyć te trudności i uzyskać mandaty deputowanych udało się tylko czternastu partiom, jednak ich przedstawiciele stanowili mniej niż połowę parlamentu ukraińskiego. Największą reprezentację w nowo wybranej Radzie Najwyższej miały: KPU – 99 deputowanych ludowych, NRU – 21 deputowanych, SelPU (Chłopska Partia Ukrainy) – 19. Resztę stanowili pozapartyjni członkowie nieutworzonej jeszcze wtedy formalnie tzw. partii władzy, a także niewielka liczba radykalnych reformatorów.

Wyniki wyborów parlamentarnych zademonstrowały, że chociaż odbywały się one w jednomandatowych okręgach wyborczych według większościowej ordynacji wyborczej, głównym motywem wyboru była partyjna przynależność kandydatów. Potwierdza to statystyka efektywności głosowania: deputowanym został co dziewiąty kandydat partyjny i tylko co dwudziesty trzeci z grona kandydatów pozapartyjnych¹².

¹¹ В. Ковтун, *Історія Народного Руху України*, Київ 1995.

¹² *Верховна Рада України. Парадигми і парадокси*, ред. А. Мацюк, Київ 1995, *Ексклюзив*, 2.

Taka szeroka reprezentacja partyjna w parlamencie ukraińskim daje podstawy do twierdzenia, że w tym czasie na Ukrainie ukształtowały się już podstawy systemu wielopartyjnego.

System partyjny Ukrainy miał w tym okresie jaskrawo wyrażone cechy systemu zatomiżowanego (wielopartyjnego), który charakteryzuje się występowaniem znacznej liczby mało wpływowych partii politycznych oraz formowaniem rządu na podstawie pozapartyjnej. W takim systemie czołową rolę odgrywa tzw. partia władzy (nie należy jej mylić z partią rządzącą w warunkach rządów demokratycznych!), w której skład wchodziły odideologizowane warstwy państwowej nomenklatury¹³.

SYSTEM EKSTREMALNEGO (SPOLARYZOWANEGO) PLURALIZMU

Wiadomo, że system zatomiżowany (wielopartyjny) nie jest stabilny. Zawsze transformuje się on w bardziej stabilne systemy partyjno-polityczne. Słuszność tej tezy potwierdza również przykład kształtowania się systemu partyjnego Ukrainy.

Na początku kolejnego roku wyborczego na Ukrainie były już zarejestrowane 52 partie polityczne, z których 44 wyraziły zamiar wzięcia udziału w wyborach parlamentarnych w 1988 r. (25 – samodzielnie, 19 – w składzie bloków wyborczych). W celu uczestnictwa w wyborach Centralna Komisja Wyborcza (CWK) zarejestrowała 21 partii politycznych i 9 bloków wyborczych (w których skład weszło 19 partii). Spisy partii i bloków zawierały 3539 kandydatów na deputowanych ludowych Ukrainy. Podmiotowość wyborcza partii w porównaniu z 1994 r. wzrosła ponad sześciokrotnie¹⁴.

Określony przez prawo próg wyborczy zdołało pokonać osiem partii politycznych i bloków wyborczych. Ogółem sympatie polityczne wyborców rozdzieliły się następująco: na listę partyjną KPU swoje głosy oddało 24,65% wyborców, NRU – 9,4%, blok wyborczy SelPU i SPU „Za prawdę, za naród, za Ukrainę!” – 8,5%, PZU – 5,43%, NDP [Partia Ludowo-Demokratyczna – przyp. tłum.] – 5,01%, WO „Hromada” – 4,67%, PSPU [Postępową Socjalistyczną Partia Ukrainy – przyp. tłum.] – SDPU(o) [Socjaldemokratyczna Partia Ukrainy (zjednoczona) – przyp. tłum.] – 4,01%. Ponad milion wyborców (5,25% ogólnej ich liczby) nie poparło żadnej partii.

Jednocześnie partie skorzystały z gwarantowanej przez prawo możliwości wysuwania kandydatów w okręgach większościowych (2242 osób). Maksymalną liczbę mandatów deputowanych w okręgach większościowych uzyskała KPU – 38, NRU – 14 i NDP – 13. Przy czym w okręgach jednomandatowych na wschodzie i południu Ukrainy lewicowe siły polityczne otrzymały mniej mandatów niż w poprzednich wyborach. W tym kontekście jest bardzo znamienne, że dwie partie władzy – NDP i APU [Agrar-

¹³ E. Пуфлер, *Партійна система незалежної України: особливості формування, тенденції подальшої трансформації*, „Нова Політика” 1997, nr 1, s. 42-43.

¹⁴ A. Колодій, *Праві, ліві та центр у політичному житті України: ретроспектива років незалежності*, [w:] *Czechy, Polska, Ukraina. Partie i systemy partyjne. Stan i perspektywy*, red. K. Kowalczyk, L. Tomczak, Toruń 2007, s. 76.

na Partia Ukrainy – przyp. tłum.] – przy stosunkowo skromnych wynikach uzyskanych w oparciu o listy partyjne uzyskały niezłe wyniki w okręgach większościowych (14 i 8 mandatów). Główna walka podczas wyborów toczyła się między KPU i antykomunistycznym NRU¹⁵.

Z 30 uczestników kampanii wyborczej tylko 17 zdołało pokonać czteroprocentowy próg wyborczy przynajmniej w jednym z 27 regionów Ukrainy, 8 – pokonało go w skali całego kraju i tylko 5 (KPU, NRU, SPU-SelPU, NDP i PZU) – w ponad połowie regionów. To pokazało, że ogólnonarodowa partia, która miałaby mniej więcej jednokowe poparcie wyborców we wszystkich regionach Ukrainy, nie istniała. Faktycznie większość ukraińskich partii reprezentowała albo interesy regionalne, albo ideologiczną mniejszość, albo same siebie¹⁶.

Wybory według mieszanej (proporcjonalno-większościowej) ordynacji wyborczej sprzyjały kształtowaniu się systemu małych partii (zgodnie z klasyfikacją P. Meiera). System partyjny Ukrainy, gdzie dwie największe partie (KPU i NRU) razem uzyskały tylko 37,55% mandatów, należy właśnie do takiego typu systemu partyjnego. Do analogicznych wniosków dochodzimy, obliczając indeks frakcyjności systemu partyjnego Ukrainy przy pomocy metody D. Rayer. Pod względem proporcjonalności wynosił on na poziomie parlamentarnym 0,80. Taki poziom danego indeksu charakterystyczny był dla Belgii (0,82), Finlandii (0,80) i Szwajcarii (0,84) w latach 1980-1994¹⁷. Razem w składzie parlamentu III kadencji swoją reprezentację posiadały 22 partie polityczne.

Po 1996 r. na Ukrainie można zaobserwować przejście od zatowizowanego (wielopartyjnego) systemu partyjnego do systemu spolaryzowanego pluralizmu. Tendencję tę potwierdza występowanie całego szeregu istotnych cech systemu partyjnego danego typu: ekstremalnej polaryzacji sił politycznych, istnienia potężnych sił antysystemowych (komuniści – nacjonaliści), bipolarnej (lewicowo-prawicowej) opozycji wobec istniejącej władzy, trójbiegunowej konfiguracji systemu partyjnego (lewica – centrum – prawica)¹⁸.

SYSTEM UMIARKOWANEGO PLURALIZMU

Wybory parlamentarne 2006 r., które odbywały się na podstawie znowelizowanej ustawy o wyborach deputowanych ludowych Ukrainy, przeprowadzane były po raz pierwszy według proporcjonalnej ordynacji wyborczej z trzyprocentowym progiem wyborczym. Według stanu na 20 grudnia 2006 r. Ministerstwo Sprawiedliwości Ukrainy

¹⁵ *Політичні партії в Україні. Інформаційно-довідкове видання*, s. 11.

¹⁶ В. Вітківський, *Вибори '98: нейзаж після виборів*, „Українські Варіанти” 1998, nr 2.

¹⁷ *Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1997, s. 174.

¹⁸ Szerzej zob.: J. Szweda, *Partie polityczne oraz system partyjny Ukrainy*, [w:] *Współczesna Ukraina*, red. L. Donaj, A. Romaniuk, Łódź 2007, s. 111.

zarejestrowało 137 partii politycznych. W ciągu jednego tylko 2005 r. powstały 24 nowe partie.

Do walki o miejsca w wyższym organie ustawodawczym państwa stanęło 45 podmiotów procesu wyborczego (29 partii politycznych i 16 bloków partyjnych). Wiele z nich było bardzo „młodych”: tylko co piąta zarejestrowana partia miała dziesięcioletnią historię. Najstarszą partią była URP „Sobór” [Ukraińska Partia Republikańska – przyp. tłum.], która powstała jeszcze w roku 1990¹⁹.

Blokom partii politycznych udało się połączyć wysiłki 50 partii politycznych Ukrainy. W ten sposób ponad połowa działających w państwie partii politycznych zdołała skorzystać ze swojego prawa do udziału w kształtowaniu wyższych organów władzy, co też jest główną ich funkcją.

Integracyjne możliwości różnych bloków partyjnych były różne. Największą liczbę partii politycznych udało się zjednoczyć blokowi „Nasza Ukraina” (6 partii), cztery bloki zjednoczyły po 4 partie, sześć bloków składało się z 3 partii, a kolejnych pięć bloków – z 2 partii. Skomplikowana procedura formowania bloków partyjnych nie sprzyjała łączeniu partii politycznych w bloki. Nie sprzyjała temu również niska dyscyplina partyjna, ambicje poszczególnych liderów partyjnych, a także istnienie tzw. partii technicznych. Jednakże ogólnie wybory parlamentarne pokazały, że nie warto wiązać poziomu poparcia wyborców bezpośrednio z liczbą uczestników w bloku.

Prawo do tworzenia kształtu parlamentu ukraińskiego otrzymało pięć sił politycznych, którym udało się pokonać trzyprocentowy próg wyborczy: PR (32,14%), BJuT (22,29%), blok „Nasza Ukraina” (13,95%), SPU (5,69%), KPU (3,66%). Razem zebrały one 79,73% głosów wyborców. Tak więc z 450 miejsc w parlamencie Ukrainy Partia Regionów otrzymała 186, BJuT – 129, blok „Nasza Ukraina” – 81, SPU – 33, KPU – 21. Nie poparło nikogo 449 650 wyborców, czyli 1,77% z grona tych, którzy wzięli udział w głosowaniu (w 1998 r. – 5,25%, w 2002 r. – 2,45%).

Polityczne preferencje elektoratu w wyborach 2006 r., jak też w poprzednich wyborach, miały jaskrawo wyrażony charakter regionalny. Wyborcy z południa i wschodu Ukrainy oddawali swoje głosy przeważnie na PR i komunistów, podczas gdy na zachodzie głosowali na BJuT i blok „Nasza Ukraina”. Socjaliści cieszyli się poparciem w wiejskich miejscowościach obwodów centralnych i południowych, jednakże ani im, ani komunistom nie udało się mimo wszystko zyskać największej sympatii wyborczej w żadnym regionie kraju. PR cieszyła się największym poparciem w ośmiu obwodach Ukrainy i w Sewastopolu, BJuT – w trzynastu obwodach i w Kijowie, blok „Nasza Ukraina” – w trzech.

Podczas wyborów 2006 r. zmniejszyła się liczba podmiotów procesu wyborczego i obniżył się poziom ideologicznej polaryzacji. Przyczynił się do tego drastyczny spadek popularności lewicowych sił politycznych (zwłaszcza komunistów), a także niepowodzenie partii prawicowych (nie tylko radykalnych, ale także części umiarkowanych).

¹⁹ *Demokracje zachodnioeuropejskie...*, s. 174.

Tak więc po wyborach 2006 r. miało miejsce zmniejszenie ideologicznego dystansu między partiami politycznymi, które weszły do parlamentu, siły radykalne otrzymały znikome poparcie wyborców. Takie osłabienie konfliktu ideologicznego, przy całej niejednoznaczności tego procesu, świadczy jednak o postępującym rozwoju ukraińskiego systemu wielopartyjnego, o „pożegnaniu” – aczkolwiek spóźnionym – ukraińskiego wyborcy z komunistycznymi iluzjami i stereotypami oraz o przejściu partyjnego systemu od ekstremalnego do umiarkowanego pluralizmu.

SYSTEM EKSTREMALNEGO (SPOLARYZOWANEGO) PLURALIZMU Z ELEMENTAMI DOMINACJI

Wybory parlamentarne 2012 r. odbywały się na podstawie przyjętej 17 listopada 2011 r. Ustawy Ukrainy „O wyborach deputowanych ludowych Ukrainy”²⁰. W porównaniu z poprzednimi ustawami o wyborach zawierała ona szereg innowacji: pięcioprocentowy próg wyborczy, mieszaną (proporcjonalno-większościową) ordynację wyborczą z zamkniętymi listami partyjnymi, prawo do udziału w wyborach tylko dla partii politycznych (a nie partyjnych bloków).

Przyjęte przez rządzącą większość zmiany w ustawodawstwie wyborczym Ukrainy miały na celu przede wszystkim umożliwienie im zachowania władzy, ponieważ wszystkie badania socjologiczne wykazywały drastyczny spadek poziomu jej poparcia przez ludność. Można było to osiągnąć, wprowadzając większościowy komponent wyborów, który znacznie łatwiej można było kontrolować przy użyciu będącego do dyspozycji arsenału środków administracyjnych.

Wybory parlamentarne 2012 r. odbywały się w skomplikowanej sytuacji politycznej. Klasa rządząca Ukrainy w sposób planowy podejmowała kroki skierowane na ograniczanie w kraju demokratycznych praw i swobód oraz umocnienie reżimu władzy osobistej. Sąd Konstytucyjny Ukrainy skasował poprawki do Konstytucji Ukrainy z 8 grudnia 2004 r. – znane jako „reformacja polityczna” – i w ten sposób ponownie przywrócił na Ukrainie republikę prezydencko-parlamentarną z ogromnymi uprawnieniami prezydenckimi.

Liderom opozycji politycznej – J. Tymoszenko i J. Łucence – zostały wytoczone sprawy karne, a niedługo później ich uwięziono. Poważne naruszenia obserwowano w systemie wymiaru sprawiedliwości i dziedzinie wolności słowa. Tak więc zgodnie z oceną międzynarodowych organizacji badawczych Ukraina w rankingu demokracji „stoczyła się” z 53 (niepełna demokracja) na 79 miejsce (reżim hybrydowy)²¹.

4 marca 2012 r. w amerykańskiej gazecie „The New York Times” swoje zaniepokojenie stanem spraw na Ukrainie wyrazili ministrowie spraw zagranicznych Czech,

²⁰ Закон України „Про вибори народних депутатів України”, „Відомості Верховної Ради України” 2012, nr 10-11, art. 73.

²¹ Після перетворення на гібридний режим Україна продовжує втрачати у рейтингу демократії, „Тиждень” 2013, 19 III, [online] <http://tyzhden.ua/News/74968>.

Polski, Niemiec, Szwecji i Wielkiej Brytanii. Artykuł nosił wymowny tytuł: *Ukraine's Slide*²².

W celu koordynacji wysiłków podczas wyborów siły opozycyjne – OZ „Batkiwszczyna” (lider A. Jaceniuk), partia UDAR (lider W. Kliczko) i prawicowo-radykalna partia OZ „Swoboda” (lider O. Tiahnybok) oraz inne – podpisały 22 stycznia 2012 r. w Dzień Jedności umowę o stworzeniu Zjednoczonej Opozycji. Przewidywano, że uczestnicy koalicji uzgodnią i wystawią wspólnych kandydatów we wszystkich okręgach większościowych (mimo wszystko jednak w praktyce opozycji nie udało się tego osiągnąć).

Według danych CWK Ukrainy z ogólnej liczby wyborców uprawnionych do głosowania (36 213 010) udział w wyborach 2012 r. wzięło 20 797 206 osób. Frekwencja wyborcza wyniosła więc ponad 57%²³. Najwyższą frekwencję odnotowano w zachodnich obwodach Ukrainy (Iwowski – 67,12%, tarnopolski – 66,78%, wołyński – 65,75%) i w Kijowie (62,11%), zaś najniższą w południowych (AR Krym – 49,45%, obwód odeski – 49,64%, miasto Sewastopol – 49,65%).

Konieczny do zdobycia reprezentacji parlamentarnej pięcioprocentowy próg w ogólnokrajowym okręgu wyborczym udało się pokonać pięciu partiom politycznym.

Tabela 1. Wyniki wyborów parlamentarnych 2012 r. w ogólnokrajowym okręgu wyborczym

Partia	Liczba głosów	%
Partia Regionów	6 116 746	30,00
OZ „Batkiwszczyna”	5 209 090	25,54
UDAR	2 847 979	13,96
KPU	2 687 269	13,18
OZ „Swoboda”	2 129 933	10,44

Źródło: Zestawienie autora na podstawie oficjalnych danych CWK.

Sympatie wyborców rozdzieliły się tradycyjnie, czyli regionalnie. PR otrzymała najwyższe poparcie na wschodzie i południu Ukrainy (obwód doniecki – 65,09%, lugański – 57,06%, AR Krym – 52,34%), OZ „Batkiwszczyna” najwyższe poparcie miała w centralnych i zachodnich obwodach (obwód winnicki – 45,01%, żytomierski – 36,15%, kijowski – 36,63%, wołyński – 39,46%, czerniowiecki – 39,60%, tarnopolski – 39,04%). Komuniści mieli poparcie przeważnie na południu i częściowo na wschodzie Ukrainy, radykalna prawica (OZ „Swoboda”) – przeważnie na zachodzie i częściowo w centrum Ukrainy. Mniej więcej równomiernie w przekroju regionalnym rozdzieliли się wyborcy partii UDAR.

²² C. Bildt i in., *Ukraine's Slide*, „The New York Times” 2012, 4 III, [online] <http://www.nytimes.com/2012/03/05/opinion/05iht-edbildt05.html?r=3&ref=global-home&>.

²³ Tutaj i dalej wykorzystane zostały dane z oficjalnej strony internetowej Centralnej Komisji Wyborczej Ukrainy, [online] <http://www.cvk.gov.ua>.

Jeśli rozpatrywać wyniki wyborów w retrospektywie, to w sposób przekonujący pokazały one ogólne rozczarowanie wyborców głównymi aktorami działającymi na ukraińskiej scenie politycznej. Przy czym największy spadek popularności głównych sił politycznych był widoczny właśnie w tych regionach, które uważane były za ich bazę wyborczą.

Jeśli idzie o głosowanie w okręgach większościowych, to największą liczbę mandatów otrzymała PR – 115, OZ „Batkiwszczyna” – 40, OZ „Swoboda” – 13, UDAR – 6, partia „Jedyné Centrum” i Partia Ludowa – po 3, Radykalna Partia Ukrainy i partia „Sojuz” – po 1. Mandat deputowanego zdołało wywalczyć również 44 bezpartyjnych kandydatów niezależnych (przeważnie były to osoby zbliżone do partii rządzącej). Co ciekawe, komuniści nie otrzymali żadnego mandatu w okręgu większościowym. W pięciu okręgach większościowych CWK nie potrafiła wskazać zwycięzcy i przeprowadzono tam dodatkowe wybory.

Tabela 2. Zmiana poparcia wyborców dla głównych partii politycznych Ukrainy podczas wyborów parlamentarnych 2007 r. i 2012 r.

Partia	Wyniki wyborów 2007	Wyniki wyborów 2012	Różnica	
			w głosach	w procentach
Partia Regionów	8 013 895	6 116 746	-1 897 149	-23,7
OZ „Batkiwszczyna”	7 162 193	5 209 090	-1 953 103	-27,3

Źródło: Zestawienie autora na podstawie oficjalnych danych CWK.

Ogólny krajobraz polityczny na Ukrainie według wyników wyborów parlamentarnych wyglądał następująco:

Tabela 3. Wyniki wyborów parlamentarnych na Ukrainie w 2012 r.

Partia	Liczba mandatów według listy partyjnej	Liczba mandatów otrzymanych w okręgach większościowych	Ogólna liczba mandatów parlamentarnych
Partia Regionów	72	115	187
OZ „Batkiwszczyna”	62	40	102
Partia „UDAR”	34	6	40
OZ „Swoboda”	25	13	38
KPU	32	-	32
„Jedyné Centrum”	-	3	3
Ludowa Partia	-	3	3

Partia	Liczba mandatów według listy partyjnej	Liczba mandatów otrzymanych w okręgach większościowych	Ogólna liczba mandatów parlamentarnych
Radykalna Partia Ukrainy	-	1	1
„Sojuz”	-	1	1
Pozapartyjni	-	44	44

Źródło: Zestawienie autora na podstawie oficjalnych danych CWK.

Wyniki wyborów parlamentarnych 2012 r. na Ukrainie świadczą o mniej więcej równej liczbie miejsc parlamentarnych zdobytych przez dwa konkurujące zrzeszenia polityczne – Partię Regionów (187) i Zjednoczoną Opozycję (180).

Najważniejszym politycznym wynikiem wyborów parlamentarnych 2012 r. jest to, że partia rządząca (PR) mimo wszystko nie zdołała sformować jednopartyjnej większości parlamentarnej (w tym również z wykorzystaniem pozapartyjnych deputowanych większościowych). Stąd też uporczywe próby uzupełnienia własnych szeregów i osiągnięcia parlamentarnej dominacji przez zastosowanie presji administracyjnej na deputowanych opozycyjnych (przede wszystkim przedsiębiorców – tzw. „tuszki”).

Tak więc po wyborach parlamentarnych 2012 r. można mówić o powrocie systemu partyjnego Ukrainy do systemu typu ekstremalnego (spolaryzowanego). Swoją parlamentarną dominację partia władzy aktywnie wykorzystwała do stworzenia warunków polityczno-prawnych i organizacyjno-technicznych ograniczenia pluralizmu politycznego i całkowitego zdominowania sceny politycznej Ukrainy (podobnie jak ma to miejsce w Rosji i na Białorusi). Przekształciło się to zresztą w formowanie autorytarne go reżimu politycznego, przeciwko któremu Ukraińcy wystąpili podczas tzw. rewolucji godności.

BIBLIOGRAFIA

- Васильченко С., *Географія українських виборів: результати парламентських виборів у ретроспективі й у сьогоденні*, [w:] *Реалії політичного фінансування в Україні*, Київ 2002.
- Верховна Рада України. *Парадигми і парадокси*, red. А. Мацюк, Київ 1995, *Ексклюзив*, 2.
- Відомості про розподіл депутатських мандатів у Верховній Раді Автономної Республіки Крим, обласних, Київській та Севастопольській міських радах між кандидатами в депутати, які включені до виборчих списків місцевих організацій партій (блоків)*, „Вісник Центральної виборчої комісії” (Київ) 2006, nr 2.
- Вітковський В., *Вибори '98: пейзаж після виборів*, „Українські Варіанти” 1998, nr 2.
- Громадяни України про внутрішньополітичні процеси*, „Національна безпека і оборона” 2003, nr 3.

- Дюверже М., *Политические партии*, Москва 2000.
- Закон України „Про вибори народних депутатів України”, „Відомості Верховної Ради України” 2012, nr 10-11, art. 73.
- Ковтун В., *Історія Народного Руху України*, Київ 1995.
- Колодій А., *Праві, ліві та центр у політичному житті України: ретроспектива років незалежності*, [w:] *Czechy, Polska, Ukraina. Partie i systemy partyjne. Stan i perspektywę*, red. K. Kowalczyk, L. Tomczak, Toruń 2007.
- Кормич Л., Шелест Д., *Громадські об'єднання та політичні партії сучасної України*, Київ 2004.
- Обушний М., *Фінансове забезпечення діяльності політичних партій в Україні*, Autoreferat, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ 2007.
- Паламарчук Р., *Як оцінити потребу політичної партії у фінансових ресурсах?*, „Молодіжна альтернатива” 2004, cz. 2.
- Парламентські вибори – 2007 стали найдорожчими в історії України*, „Газета 24” 2007, 24-29 X, [online] <http://www.newsru.ua/ukraine/29oct2007/izbirfond.html>.
- Після перетворення на гібридний режим Україна продовжує втрачати у рейтингу демократії*, „Тиждень” 2013, 19 III, [online] <http://tyzhden.ua/News/74968>.
- Політична корупція: специфіка, масштаби і шляхи протидії в оцінках експертів*, „Національна безпека і оборона” 2009, nr 7.
- Політичні партії в Україні. Інформаційно-довідкове видання*, red. М. Рябець і ін., Київ 2001.
- Політичні партії і партійна система України очима громадян*, „Національна безпека і оборона” 2010, nr 5.
- Політичні партії України*, т. 1, red. Ю. Шайгородський, Київ 2005.
- Пуфлер Е., *Партійна система незалежної України: особливості формування, тенденції подальшої трансформації*, „Нова Політика” 1997, nr 1.
- Реєстр політичних партій в Україні*, [online] <http://www.minjust.gov.ua/parties>.
- Романюк А., Шведа Ю., *Партії та електоральна політика*, Львів 2005.
- Соціологічне опитування: Чи довіряєте Ви політичним партіям? (динаміка, 2001-2009)*, Центр Разумкова, [online] http://www.razumkov.org.ua/ukr/poll.php?poll_id=82.
- Україна. Національний звіт щодо законодавства і регулювання діяльності політичних партій*, red. Д. Ковриженко, [online] http://parlament.org.ua/upload/docs/Final%20Country%20Report%20Ukraine%20-%20ukrainian_.pdf.
- Шаповал В., *Парламентські вибори в Україні 2007 року*, „Вісник ЦВК” 2008, nr 3.
- Шведа Ю., *Партії та партійна система України*, Львів 2001.
- Якименко Ю., *Громадська думка як фактор еволюції партійної системи України*, Центр Разумкова, 2001, [online] http://www.uceps.org/upload/yakymenko_parties_public_or.pdf.
- Bildt C. i in., *Ukraine's Slide*, „The New York Times” 2012, 4 III, [online] <http://www.nytimes.com/2012/03/05/opinion/05iht-edbildt05.html?r=3&ref=global-home&f>.
- Demokracje zachodnioeuropejskie. Analiza porównawcza*, red. A. Antoszewski, R. Herbut, Wrocław 1997.

- LaPalombara J., Weiner M., *The Origin and Development of Parties*, [w:] *Political Parties and Political Development*, red. ciż, Princeton 1996.
- Sartori G., *Parties and Party Systems. A Framework for Analysis*, Cambridge 1976.
- Szweda J., *Partie polityczne oraz system partyjny Ukrainy*, [w:] *Współczesna Ukraina*, red. L. Do-
naj, A. Romaniuk, Łódź 2007.
- Szweda J., *System partyjny Ukrainy a demokracje zachodnioeuropejskie*, „Politologia i Stosunki
Międzynarodowe” 2007, nr 2.

Tłumaczenie Przemysław Tomanek